

Київський університет імені Тараса Шевченка

УДК 343.1

Когамов Марат Чекишевич

**Актуальні проблеми вдосконалення розслідування
злочинів у Республіці Казахстан**

*Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза*

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ 1997

00751271 (N)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права вищої слідчої школи Державного слідчого комітету республіки Казахстан.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Бахін Володимир Петрович**, професор кафедри криміналістики Національної Академії внутрішніх справ України (м.Київ)

доктор юридичних наук, професор **Зеленецький Володимир Серафимович**, заступник директора з наукової роботи НДІ вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (м.Харків)

доктор юридичних наук, професор **Лукашевич Віталій Григорович**, перший проректор Запорізького юридичного інституту МВС України

Провідна установа: Львівський державний університет імені Івана Франка Міністерства освіти України, кафедра кримінального права та процесу.

Захист відбудеться "1 грудня" 1997р. о "11" год "—" хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 Київського університету імені Тараса Шевченка (252033, Київ-33, вул.Володимирська, 60, ауд.253).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат разісланий "—" "—" 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук,
доцент

Шибіко В.П.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження

Згідно з Конституцією Республіка Казахстан - це демократична, світська, правова і соціальна держава. вищими цінностями якої є людина, її життя, права і свободи. У цьому зв'язку в республіці здійснюється реформування юридичної сфери, спрямоване на зміцнення законності, посилення боротьби зі злочинністю, підвищення якості роботи правоохоронних органів.

Здійснювані перетворення в суспільно-політичній і економічній сферах висунули вимогу формування адекватної їм правової інфраструктури. в тому числі спричинили реорганізацію органів попереднього розслідування злочинів, утворення Державного слідчого комітету Республіки Казахстан (ДСК РК), по суті нового правоохоронного органу, що не має аналогів у країнах СНД. Як підкреслив Президент Республіки Казахстан Назарбаєв Н.А., "Створення Державного слідчого комітету дозволило розпочати формування системи, що ефективно протистоїть злочинності"¹.

Попередня правоохоронна система, яка понад сімдесят років обслуговувала тоталітарну державу, не змогла по-справжньому адаптуватися до нових економічних і соціальних умов перехідного періоду і сприяти поліпшенню якості життя населення, виявила неспроможність в охороні законності і правопорядку на попередній нормативній і організаційній базі, особливо в організації адекватного і оперативного реагування на нові соціальні феномени протиправної поведінки.

Процеси виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів через стереотипи і законодавчу базу, що сформувалися, супроводжувались порушенням законності, ігноруванням конституційних прав і свобод громадян, презумпції невинності і прав осіб, що постраждали від злочинів.

¹ Конституція і служби народу: Доклад Президента Республіки Казахстан, посвящений Дню Конституції / Казахстанская правда. 1996. 30 августа

У цьому зв'язку реформа органів попереднього розслідування, прокурорської і судової діяльності в Казахстані, як складова частина Державної програми правової реформи і утворення ДСК, створила передумови для поетапного звільнення правоохоронної системи від негативних наслідків минулого, формування нового рівня законності в процесі виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, подолання правового нігілізму і недовіри до правоохоронних органів з боку населення та інститутів громадянського суспільства.

Утворення ДСК припало на досить складний період у розвитку суспільства і відбувалося непросто. Однак всупереч думці опонентів Комітет зумів у найкоротші строки адаптуватися в правоохоронному середовищі і досить успішно виконує завдання кримінального судочинства. На думку дисертанта, унікальність ДСК полягає в тому, що він уособлює універсальний орган попереднього розслідування і найповніше виражає розслідування злочинів як самостійну галузь державної діяльності, що відокремлена від прокуратури і суду. Його структурою, як вважає дисертант, розв'язана проблема взаємодії слідчих і оперативних працівників, і практикою доведено перевагу зосередження в одному відомстві функцій розслідування, профілактики злочинів і оперативно-розшукової діяльності. Очевидним є і те, що утворення ДСК викличе необхідність чіткого розмежування компетенції керівника органу ДСК і прокурора щодо керівництва розслідуванням злочинів, а також між органами попереднього розслідування.

Тому реформа органів попереднього розслідування, що відбулася в Казахстані, утворення і процесуальна діяльність ДСК, його місце і роль у системі органів, які ведуть кримінальний процес, а також перспективи розвитку в підсумку визначили актуальність теми даного дослідження, а вивчення цих питань дозволило зробити ряд теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій.

Наукова новизна дослідження

Проблеми попереднього розслідування вже глибоко досліджувалися і знайшли відображення в науці кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінології (Александров Г.М., Алексєєв М.С., Аубакиров А.Ф., Абдумаджидов Г.А., Ахланов А.Н., Бахін В.П., Бегалієв К., Бородін С.В., Бєлкін Р.С., Белуха Н.Т., Богданов Б.Є., Бычкова С.Ф., Вінницький Л.В., Воронін Е.И., Возний О.Ф., Вахітов Ш.К., Видря М.М., Гінзбург А.Я., Гаврилов А.К., Гончаренко В.Г., Горський Г.Ф., Грошевой Ю.М., Гуляєв А.П., Гребельський Д.В., Грун А.Я., Голяков І.Т., Гольст Г.Р., Гончаров І.Д., Дубинський А.Я., Джакишев Є.Г., Джекебаєв У.С., Дасв В.Г., Єфімічев С.П., Жогін Н.В., Зеленецький В.С., Козаченко І.П., Карпець І.І., Каїржанов Є.І., Карнеєва Л.М., Кокорєв Л.Д., Лєскарь А.Г., Лівшиць Ю.Д., Лисиченко В.К., Лопушанський Ф.А., Лукашевич В.Г., Михєснко М.М., Михайленко О.Р., Михайлов В.А., Манаєв Ю.В., Медведєв С.І., Ніколайчик В.М., Найдьонов В.В., Нор В.Т., Осипов А.Ф., Перлов І.Д., Полянський М.М., Рахунов Р.Д., Рагінський М.Ю., Салтєвський М.В., Случєвський В., Суєло Д.С., Стремєвський В.А., Строгович М.С., Савицький В.М., Саркісянц Г.П., Томін В.Т., Фойницький І.Я., Фаткуллін Ф.Н., Чельцов М.О., Чувильов А.А., Чангулі Г.І., Шейфер С.А., Щєрба С.П., Якимов І.Н., Якубович Н.А. та інші).

Проведеними дослідженнями зроблено значний внесок у вдосконалення кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, слідчої роботи. Вони об'єктивно вплинули на хід і результати реформи органів попереднього розслідування в Казахстані. Проте проблеми підвищення ефективності слідчої роботи не вичерпані, про що, зокрема, свідчить утворення першого в історії СНД самостійного слідчого органу - Державного слідчого комітету Республіки Казахстан.

До цього часу немає комплексного монографічного дослідження проблем становлення і функціонування ДСК та його органів, результатів його адаптації в сфері правопорядку на даному

етапі державності Казахстану і перспектив розвитку. З розглядуваної теми не провадилися також дисертаційні дослідження, є лише окремі наукові публікації, немає і методичних рекомендацій з питань діяльності ДСК та його органів.

Таким чином, наукова новизна дослідження полягає в тому, що в результаті комплексного вивчення проблеми, проведеного на основі теоретичних джерел, а також слідчої, судової і оперативно-розшукової практики, визначено передумови і сучасні напрямки організації, функціонування і перспективи розвитку слідчої діяльності в Республіці Казахстан, а також взаємопов'язані з цими процесами проблеми кримінально-процесуального законодавства. Дане дисертаційне дослідження - одна із спроб теоретичного тлумачення реформи органів попереднього розслідування в Казахстані, яка заповнює існуючі прогалини на цьому напрямку наукових досліджень у республіці.

Положення, які виносяться на захист

Положеннями, які виносяться на захист і які мають своєю метою теоретичне обґрунтування процесів реформування слідчого апарату, яке відбувається, і вдосконалення основних напрямків його функціонування і розвитку на основі законодавства Республіки Казахстан, є:

- основова на уявленні про кримінально-процесуальні функції вирішення питання про місце і роль органів попереднього слідства в кримінальному судочинстві відповідно до Конституції Республіки Казахстан, з врахуванням історії і практики кримінального процесу;

- обґрунтування попереднього слідства як специфічної самостійної галузі державної діяльності і відповідно об'єктивно нової природи прокурорської і судової діяльності в досудових стадіях;

- аргументація доцільності сучасної структури і функціонування ДСК як універсального органу попереднього розслідування злочинів, що органічно поєднує слідчі та

оперативні розшукові функції, спрямовані на найефективніше розкриття, розслідування і відвернення злочинів;

- комплексний аналіз функцій слідчого в кримінальному процесі в умовах функціонування нової структури - ДСК і пропозиції щодо підвищення ефективності слідчої діяльності, в тому числі пов'язаної з розслідуванням і попередженням особливо небезпечних злочинів;

- закономірність динамізму процесу реформування органів розслідування з метою подальшого підвищення ефективності і слідчої діяльності, а також удосконалення кримінально-процесуального законодавства, яке регламентує компетенцію органів попереднього розслідування;

- основні проблеми функціонування дізнання в системі ДСК та його органів з іншими органами дізнання в кримінальному процесі;

- уявлення про необхідність інтегрування знань правових наук як механізму вдосконалення системи процесуальних норм, що регламентують сферу розслідування злочинів, і теоретичне обґрунтування подальшого розширення можливостей оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві;

- формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального та іншого законодавства в сфері боротьби зі злочинністю.

Мета і завдання дослідження

Основною метою дисертаційного дослідження є аналіз стану інституту слідчої діяльності в кримінальному судочинстві, визначення і наукове обґрунтування комплексу сучасних напрямків його розвитку, а також розробка пропозицій щодо подальшого вдосконалення правових і організаційних основ слідчої діяльності ДСК та інших органів розслідування країни на основі наукових і процесуальних принципів.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- теоретично обґрунтувати кримінально-процесуальні та інші правові версії і закономірності періодичних реорганізацій слідчого апарату, які привели на даному етапі до утворення в

Казахстані ДСК:

- проаналізувати викликані потребами практики розкриття і розслідування злочинів теоретичні проблеми про місце і організаційну побудову слідчого апарату;
- охарактеризувати сучасне законодавство про ДСК і спрогнозувати його подальший розвиток;
- розкрити суть кримінально-процесуальної діяльності слідчого ДСК в нових умовах стосовно здійснюваних ним функцій розслідування і профілактики злочинів, а також перспективи підвищення їх ефективності в новому кримінально-процесуальному законодавстві Республіки Казахстан;
- дослідити сучасні проблеми дізнання в кримінальному процесі, в тому числі аргументувати нові підходи, які забезпечують використання можливостей оперативно-розшукової діяльності в процесі доказування;
- теоретично обґрунтувати значення і необхідність інтеграції знань у галузі кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінології в ході подальшого вдосконалення норм КПК, що регламентують стадію розслідування злочинів.

У контексті поставлених завдань дисертант аналізує найбільш важливі дискусійні питання теми дослідження і висловлює своє ставлення до них.

Методологія і методика дослідження

Загально методологічну основу дослідження складають діалектичний метод пізнання дійсності й загальнонаукові методи, що ґрунтуються на ньому.

Теоретична основа - наукові праці в галузі кримінального процесу і права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінології, інших галузей наукового знання, що стосуються питань боротьби зі злочинністю і діяльності органів, які ведуть процес, в тому числі за кордоном.

Нормативно-правова основа - Конституція Республіки Казахстан, кримінально-процесуальне та інше законодавство республіки, зарубіжне

законодавство, які регламентують питання кримінального процесу, відомчі акти органів правопорядку країни.

Емпірична основа- результати вивчення слідчої, судової, прокурорської, оперативно-розшукової практиці (вивчено 530 кримінальних справ, закінчених складанням обвинувальних висновків), поточного діловодства органів правопорядку країни, в тому числі офіційні документи і статистичні дані за 1990-1997 рр., інтерв'ювання співробітників ДСК (360 слідчих, 480 оперативних працівників) і аналізу окремих процесуальних рішень слідчих. У дисертації знайшов відображення багаторічний особистий досвід слідчої, оперативної, штабної роботи дисертанта в органах внутрішніх справ, ДСК і участі в розробці нормативно-правових актів, які стосуються слідчої діяльності. У процесі роботи використані матеріали семінарів, проведених співробітниками ФБР США в період відвідання ними ДСК РК.

Практичне значення одержаних результатів

Висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дослідження, можуть бути використані:

- у теорії правових наук, які досліджують проблеми попереднього розслідування злочинів;
- у процесі подальшого вдосконалення кримінально-процесуального та іншого законодавства в сфері боротьби зі злочинністю і зміцнення законності;
- у практичній діяльності органів, які ведуть кримінальний процес;
- при викладанні кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінології в юридичних вузах країни.

Апробація результатів дослідження

Основні теоретичні і практичні висновки та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в опублікованих автором наукових працях, в тому числі в монографії "Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения", Алматы: Жеті Жарғы, 1997. - 176 с., використовуються в навчальному процесі, стали предметом доповіді автора на міжнародних науково-практичних конференціях: "Реформа судової системи в Республіці Казахстан і державах Центральної

Азії" (Алмати, 16-17 квітня 1996 року), "Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика" (Алмати, 17-18 жовтня 1996 року), "Проблеми вдосконалення правоохоронної діяльності в Республіці Казахстан в умовах переходу до ринкових відносин" (Караганда, 9-10 грудня 1996 року).

Окремі висновки та пропозиції дисертанта в ході наукового дослідження з питань регламентації кримінально-процесуальної діяльності органів попереднього розслідування країни використані при розробці Указів Президента Республіки Казахстан, що мають силу закону: "Про органи внутрішніх справ Республіки Казахстан від 21 грудня 1995 року, "Про ДСК та його органи" від 21 грудня 1995 року. "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Казахської РСР і Республіки Казахстан" від 25 грудня 1995 року, Постанов Уряду РК "Про затвердження Положення про проходження служби в податковій службі Міністерства фінансів Республіки Казахстан" від 16 квітня 1996 року, Закону Республіки Казахстан "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан" від 13 червня 1997 року, а також в процесі створення нормативної відомчої бази ДСК та його органів.

За безпосередньої участі дисертанта у складі робочої групи Міністерства юстиції і Уряду Республіки Казахстан підготовлено і подано у вересні 1996 року до відповідних інстанцій проект нового КПК Республіки Казахстан.

Дисертація складається з вступу, трьох глав і висновку, в яких виділено найважливіші питання, які складають теоретичну суть досліджуваної проблеми, але до цього часу не отримали в Республіці Казахстан достатнього висвітлення в юридичній літературі і які й виносяться на захист.

На вибір структури дисертації вплинули взаємозв'язок і логіка викладання розроблюваних проблем.

У вступі обґрунтовується вибір і актуальність проблеми, її наукове і практичне значення, мета і завдання, а також характеризується методологічна основа дослідження.

У § 1 "Реформування органів попереднього слідства Республіки Казахстан: кримінально-процесуальні та інші правові версії" глави першої "Теоретичні концепції організаційної побудови і підпорядкованості слідчого апарату" розглядаються кримінально-процесуальні та інші основані на чинному законодавстві версії (варіанти), які обґрунтовують умови і причини утворення в Республіці Казахстан ДСК, нового правоохоронного відомства, яке безпосередньо займається розслідуванням тяжких та особливо тяжких злочинів у країні.

На думку дисертанта, історія організації і діяльності слідчого апарату - це динамічний і закономірний процес, який буде продовжено з огляду на накопичення досвіду. Про це свідчить Указ Президента Республіки Казахстан "Про заходи щодо подальшого реформування правоохоронних органів Республіки Казахстан" від 22 квітня 1997 року.

Пошук найоптимальніших варіантів діяльності слідчого апарату приводить до його періодичної реорганізації, внесення доповнень і змін до кримінально-процесуального законодавства, прийняття інших законодавчих актів, які регламентують розслідування злочинів. Оперативно відповідаючи на потреби практики, законодавчі новели нерідко випереджають теоретичні розробки, що створює певні проблеми і для теорії, і для практики. У такій ситуації, вважає дисертант, необхідно зосередитися на тому, щоб, дослідивши минуле і сучасне слідчої діяльності в Казахстані, прогн...озувати її майбутнє.

На підставі аналізу багаторічної історії становлення і розвитку кримінально-процесуального законодавства Казахстану (вперше КПК Казахської РСР було прийнято 22 липня 1959 року, введено в дію з 1 січня 1960 року), слідчої і судової практики в дисертації зроблено висновки про передумови і природу походження ДСК, а також про зміни в функціях інших органів правопорядку країни.

Проблема виникла давно. Вона була обумовлена, передусім, необхідністю усунення ізольованості слідчого від органів дізнання, невиправданого розриву в роботі слідчих і оперативних підрозділів органів правопорядку. Крім того, оскільки існував оперативно-розшуковий апарат, що здійснював і функції дізнання, однаково негативною була відсутність в системі органів

внутрішніх справ апарату попереднього слідства.

Проведене дисертантом дослідження дозволяє виділити такі основні етапи поступового зближення зусиль слідчого і оперативного складу в рамках одного відомства для більш ефективного вирішення завдань розкриття, розслідування і відвернення злочинів.

На першому етапі, у період дії в Казахстані КПК РРФСР 1923 року, попереднє слідство здійснювалось слідчими органів прокуратури. Зважаючи на те, що прокуратура не справлялась з розслідуванням кримінальних справ, розслідування стало невід'ємною частиною кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ. КПК РРФСР 1923 року надавав право слідчому з дозволу прокурора передавати органам дізнання для розслідування будь-яку кримінальну справу, в якій відповідно до закону провадження попереднього слідства було обов'язковим.

Такий стан, що позначався на якості оперативно-розшукової і дізнавальної діяльності в органах внутрішніх справ, спричинив утворення слідчих підрозділів в органах міліції.

Дисертант вважає, що саме усталена практика закінченого циклу розслідування злочинів в режимі попереднього слідства, що провадилось органом дізнання, а також інші об'єктивні фактори лягли в основу наділення органів внутрішніх справ у 1963 році правом провадження попереднього слідства.

На другому етапі розпочався послідовний процес становлення, зміцнення попереднього слідства в системі органів внутрішніх справ, який, на думку дисертанта, мав завдання практичного вирішення нагальних проблем взаємодії слідчих з органами дізнання для подальшої спільної діяльності в автономному режимі.

Такий висновок впливав з становища попереднього слідства в системі органів внутрішніх справ, яке розглядалось як ланка цього відомства і, отже, не могло розраховувати на відповідну до себе увагу. Перебуваючи в колі органів дізнання, апарат попереднього слідства МВС

якось налагоджував процесуальні зв'язки, особливо з оперативнорозшуковими підрозділами, з якими ці відносини мали бути в перспективі постійними і безперервними.

Прокуратура удосконалювала і збагачувала досвід нагляду за попереднім слідством, яке, згідно з КПК, в той період в основному забезпечували органи внутрішніх справ (до реформи попереднього слідства в 1995 році).

Орієнтуючись на тривалий досвід прокуратури в організації і веденні попереднього слідства, переймаючи позитивне, прогресивне, відточували свою професійну майстерність слідчі органів внутрішніх справ.

21 лютого 1966 року начальники слідчих відділів органів внутрішніх справ були наділені процесуальними повноваженнями, що, на думку дисертанта, дає підстави говорити про те, що з'явилась правомірна, але така, що не отримала ґрунтового розвитку на практиці і в законодавстві про кримінальний процес, тенденція подальшого розширення функцій начальника слідчого відділу щодо керівництва процесами розкриття і розслідування злочинів.

Витоки утворення ДСК пов'язані з постійним удосконаленням процесуальної регламентації питань підслідності органів попереднього слідства. Злочини, які раніше розслідувались відповідно до кримінально-процесуального законодавства слідчими прокуратури, поступово, з накопиченням досвіду ведення попереднього слідства і необхідністю посилення наглядної функції прокуратури, стали передаватися в підслідність слідчих органів внутрішніх справ.

Реформування попереднього слідства було обумовлене розширенням кола справ про злочини, досліджувані в порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів, що провадилась органами дізнання. Органи попереднього слідства поступово звільнялись від розслідування злочинів, які не являли великої суспільної небезпеки і менш тяжких, зосереджуючи зусилля на розслідуванні тяжких і особливо

тяжких злочинів.

Одночасно в органах внутрішніх справ зміцнювались основи дізнання, в тому числі у справах, у яких попереднє слідство обов'язкове. Процесуальна регламентація дізнання була спрямована на подальше розширення можливостей органів розслідування щодо збирання доказів. Проведення огляду місця події і експертизи допускалось до порушення кримінальної справи в тих випадках, коли прийняття рішення про порушення справи без цього було неможливим. До невідкладних слідчих дій у 1991 році були віднесені накладення арешту на майно і призначення експертизи, а до джерел доказів у 1992 і 1995 роках - матеріали, отримані в ході оперативно-розшукових заходів. Зміст і порядок проведення оперативно-розшукової діяльності регламентовані Законом РК від 15 вересня 1994 року "Про оперативно-розшукову діяльність", що фактично означало корінний перелом поглядів на можливості оперативно-розшукової діяльності і широке використання її даних у встановленому порядку в кримінальному судочинстві. Взаємозв'язок кримінального процесу і оперативно-розшукової діяльності отримав правову основу.

Дисертант вважає, що перша апробація ідеї про спільне, безперервне співробітництво слідчих і органів дізнання в структурному плані розпочалась ще в 1992 році, коли в системі МВС республіки були створені підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією. Вони були свого роду прообразом майбутнього ДСК. Ідея, первісно втілена в цих підрозділах, полягала в необхідності постійного співробітництва і поєднання зусиль оперативних і слідчих працівників у розкритті і розслідуванні найбільш небезпечних організованих форм злочинної діяльності і корупції, а також реалізації принципу невідворотності покарання. Цим же принципам відповідає створення Державного слідчого комітету РК. Аналіз показав, що поєднання слідчої і оперативно-розшукової діяльності на новій організаційній і правовій основі дало немало позитивного в справі розкриття злочинів. Негативні фактори були в основному наслідком законодавчого відставання в боротьбі з корупцією і недостатнього

професіоналізму кадрів слідчих і оперативних працівників.

В основі реформування попереднього слідства було і прагнення усунути паралелізм в роботі слідчих апаратів органів внутрішніх справ і прокуратури, що вело до подорожчання для держави слідчого апарату. Значним фактором стала збережена адміністративна залежність слідчого від керівника органу дізнання в системі МВС, а в системі прокуратури - від керівництва прокуратури, що неминуче негативно позначалось на процесуальній діяльності слідчого того чи іншого відомства.

Таким чином, історія розвитку кримінального процесу Казахстану і практика боротьби зі злочинністю, особливості та проблеми організаційної побудови апарату попереднього слідства в органах прокуратури і внутрішніх справ достатньою мірою пояснюють створення ДСК, з утворенням якого з'явилися умови для подальшого вдосконалення норм кримінального процесу про незалежність слідчого і підкорення його діяльності тільки вимогам закону і фактичній реалізації цього принципу.

Водночас дисертант обґрунтовує, що розкриття і розслідування злочинів - прерогатива не тільки цього відомства.

На цьому фоні має розвиватися подальше зміцнення взаємодії ДСК з органами внутрішніх справ, яка націлена головним чином на профілактику злочинів і правопорушень, тобто на припинення ранніх форм прояву злочинної діяльності, а також розкриття і розслідування злочинів, що належать до їх компетенції. Це дуже складна і велика за обсягом функція. Тому МВС правомочне вести оперативно-розшукову діяльність, а також, на думку дисертанта, поглиблювати й удосконалювати її в ході дізнання і попереднього слідства. Активізується адміністративна функція органів внутрішніх справ, покликана відвертати переростання адміністративних проступків у злочини. Мова йде, таким чином, про зміну колишніх уявлень про місце і функції Міністерства внутрішніх справ. Завдання профілактики правопорушень для МВС реально стає одним з головних.

У дисертації аргументується висновок про те, що шлях, поки

держава визнала важливість запобігання злочинам, в тому числі кримінально-процесуальними засобами, був тривалим і непростим, якщо врахувати, що перші процесуальні норми про необхідність проведення профілактичної роботи в КПК Казахстану з'явилися в 1959-1961 рр., стали складовою частиною предмету доказування у кримінальній справі. Питання профілактики злочинів також мають свої динамічні цикли в Казахстані, що характеризуються піднесенням цієї діяльності і різким спадом, створенням спеціалізованих підрозділів міліції і залученням до цієї роботи широких верств громадськості і руйнуванням напрацьованого. Тепер ця лінія діяльності потребує поживлення і нагущування.

Зазначені вище міркування, на думку дисертанта, певною мірою пояснюють триваючу в Казахстані зміну правового становища системи органів внутрішніх справ як самостійної державної структури з запобігання правопорушенням, і в цьому полягає одна із сторін подальшого вдосконалення правової інфраструктури, що протистоїть злочинності.

Дисертант вважає, що реформування правоохоронних органів - процес динамічний, який багато в чому буде залежати від діяльності створених структур і правильно побудованої взаємодії між ними, а також наявності підготовлених кадрів.

У § 2 "Теоретичні концепції реформування попереднього слідства" глави першої досліджуються теоретичні концепції про реформування попереднього слідства. Розглядаються судження правового і фактичного характеру, покладені в основу пропозицій, висловлених в юридичній літературі і практичному середовищі, про необхідність зміни підпорядкованості і структури діяльності слідчого апарату.

Суперечності, що мали місце в організаційній побудові слідчого апарату і його процесуальній діяльності у взаємовідносинах з прокурорами і органами дізнання, стали однією з причин падіння престижу професії слідчого. Далося взнаки також високе психофізичне перенапруження, в роботі слідчого внаслідок великого навантаження (за нашими даними, у середньому від 8 до 15 кримінальних справ

у проваджечні), неадекватної оплати праці і недостатньої матеріально-технічної забезпеченості процесу розслідування.

Як наслідок, слідчий апарат втратив багато висококваліфікованих спеціалістів. На момент створення ДСК половина слідчих у республіці не мала вищої юридичної освіти, а кожний другий слідчий працював менше 3 років. У деяких регіонах відбулося справжнє розмивання професійного ядра служби слідства.

Стала погіршуватись в цілому якість слідства: по розслідуваних тяжких видах злочинів; збільшилась кількість кримінальних справ, повернутих на додаткове розслідування, переданих до судів з порушенням строків попереднього слідства, а також зупинених провадженням через невіднаходження осіб, які вчинили злочини.

Майбутнє слідства викликало обґрунтовану тривогу, що посилювалась з подальшим розвитком суспільства.

У результаті з'явилися теоретичні концепції про необхідність реформування слідчого апарату країни, зміцнення слідства як самостійного виду державної діяльності.

У дисертації аналізуються дискусії з цього питання, які проводилися в різні періоди. Аналіз свідчить, що найактивніше вони проходили в 50-х роках і передували прийняттю в СРСР основоположних законодавчих актів про прокуратуру (1955р.) і кримінальне судочинство (1958 р.).

Підсумовуючи вивчення юридичної літератури того періоду, дисертант зазначає, що з питання про місце слідчого апарату в системі державних органів наводились такі основні точки зору:

- 1) зберегти попереднє слідство в органах прокуратури, в тому числі "автономізувати" його, тобто перепідпорядкувати слідчих усередині органів прокуратури або видозмінити - об'єднати з оперативними апаратами міліції;
- 2) наділити правом провадження попереднього слідства поряд з органами прокуратури також органи міліції;
- 3) слідчий апарат прокуратури скасувати, а правом попереднього

слідства наділити органи міліції;

- 4) покласти керівництво попереднім слідством на міністерства юстиції союзних республік або на місцеві Ради депутатів або т. й інше, разом взяті;
- 5) повернутися до системи 20-х років, коли слідчий апарат підкорявся судам.

Тоді практично не обговорювалась можливість утворення самостійного позавідомчого слідчого комітету. До важливих проблем розглядуваного періоду належали і доводи про те, що реформа попереднього слідства мала супроводжуватись удосконаленням процесуального порядку провадження дізнання і встановлення меж оперативного керівництва розслідуванням з боку прокурора. Пропонувалось також скасувати дізнання в повному обсязі з складанням обвинувального висновку і вилучити у прокурора право оперативного керівництва (не нагляду) за розслідуванням злочинів. Більшість авторів були противниками об'єднання в одному відомстві, у разі утворення єдиного слідчого органу, оперативно-розшукової діяльності і попереднього слідства.

Переважаючою після 50-х років також була концепція єдиного слідчого апарату в межах всього СРСР, яка аргументувалась потребою у виробленні єдиних підходів до процесу розслідування як в організаційному, так і в кримінально-процесуальному вимірах.

У дисертації наводяться і аналізуються заперечення і побоювання опонентів реорганізації попереднього слідства. Характеризуючи одну із спроб виділення слідства, підвищення статусу слідчого, на прикладі Слідчого комітету МВС РФ, дисертант вважає, що ця модель організаційної побудови слідчої роботи з ряду об'єктивних причин і, в першу чергу, внаслідок відомчого характеру не може претендувати на вирішення проблеми, бо, як і раніше, зберігає залежність слідчого, його начальника від адміністративного впливу керівника органу внутрішніх справ, тобто органу дізнання в процесуальному розумінні.

Дисертантом досліджені проблеми побудови слідчої роботи в Казахстані, починаючи з 1990 року - з часу проголошення Казахстану суверенною державою.

Удосконалення державності Казахстану, тенденції до розмежування видів державної діяльності у зв'язку з розпадом СРСР і прийняттям Декларації про державний суверенітет Каз. РСР, породили концепції реформування попереднього слідства. Вихід вбачався в злитті всіх слідчих апаратів в один і його виділенні в самостійну державну структуру, що стоїть в одному ряду з прокуратурою і судами, підзвітну Верховній раді й Президенту республіки. Пропонувалось виділення в самостійний орган слідчого апарату прокуратури з необхідним оперативно-розшуковим забезпеченням і наступним приєднанням нових слідчо-оперативних підрозділів.

У 1992 році колегією МВС РК приймається рішення "Про концепцію реформи системи органів внутрішніх справ РК", яке чітко визначило реформу слідчих структур, що проводилась би в три етапи.

На першому етапі (1993-1994 рр.) пропонувалось зосередити все розслідування злочинів в системі МВС РК.

На другому етапі (1995-1996 рр.) робилась ставка на створення умов для стійкого функціонування об'єднаного слідчого апарату.

На завершальному, третьому, етапі (1997-1998 рр.) з врахуванням результатів попереднього розвитку і досвіду ставилось питання про доцільність виділення попереднього слідства в самостійну державну структуру.

Істотна увага реформуванню слідчого апарату була приділена в Державній програмі правової реформи, яка заклала загальнодержавні підходи до реформування органів розслідування і стала нормативною базою для подальшого вдосконалення діяльності правоохоронних органів держави.

У 1995 році у зв'язку з підготовкою нового проекту Конституції РК ставилось питання про створення Національного бюро розслідування

злочинів і Слідчого комітету при МВС Республіки Казахстан.

Деякі інші погляди на цю проблему раніше дотримувався дисертант, вважаючи, що проблеми слідства можна вирішити, змінивши підслідність між існуючими слідчими апаратами залежно від підсудності кримінальних справ. Передбачалось всі справи, підсудні районним (міським) судам, передати в підслідність слідчих органів внутрішніх справ, справи про злочини, підсудні обласним судам, Верховному Суду РК і військовим трибуналам, передати слідчим прокуратури та КНБ (у Збройних силах - слідчим військових прокуратур). Однак законодавство пішло іншим шляхом. Все ж дисертант вважає, що такий варіант в подальшому не виключається на основі накопичуваного досвіду.

У дисертації критично аналізуються різні теорії, які з'явилися останнім часом серед учених і практиків Казахстану і мають на меті нову модернізацію стадії попереднього розслідування без достатнього теоретичного опрацювання і практичної апробації. У дисертації ці думки узагальнені і класифіковані. Їх суть полягає в наступному:

1. Відмова по суті від попереднього слідства як поняття, форми і стадії розслідування, проведення будь-якого розслідування за правилами дізнання, але без порушення кримінальної справи, за результатами якого приймається рішення або про повне припинення процесуальної перевірки, або, якщо є і дозрювана особа, про порушення кримінальної справи і одночасним пред'явленням попереднього обвинувачення і передачею кримінальної справи прокурору. Необхідність провадження попереднього слідства (як і повне припинення процесуальної перевірки у справі) визначалася б тільки прокурором. Мова, таким чином, іде про розширення процесуальних повноважень органів дізнання і прокурора в досудових стадіях. Ніби така схема руху кримінальної справи спроможна позбавити чи полегшити судочинство від деякої заформалізованості.

Структура такого розслідування пропонується наступна:

а) ліквідація стадії порушення кримінальної справи як першої і важливої стадії кримінального судочинства;

б) порушення попереднього розслідування (але не кримінальної справи), після чого провадяться всі слідчі дії. Тільки в разі встановлення підозрюваного проти нього порушується кримінальна справа і йому пред'являється попередня підозра (а не обвинувачення), тобто зміщуються стадія порушення кримінальної справи і порушення кримінального переслідування. Підозрюваний стає обвинуваченим лише в суді і це при тому, що суд не є органом кримінального переслідування.

Автори не регламентують види дізнання, їх строки в справах, в яких обов'язкове попереднє слідство. Слідчий ототожнюється з дізнавачем, не регламентуються повноваження керівника органу розслідування тощо.

Такий підхід до вирішення питання про попереднє слідство створює ряд проблем, пов'язаних з трансформацією справи в кримінальну; визначенням часу перебування особи в становищі підозрюваного, якщо вона не затримувалась; можливістю маніпулювання кримінальною статистикою, особливо в частині нерозкритих злочинів; забезпеченням прав потерпілих та інших учасників кримінального процесу тощо.

Дисертант стверджує, що будь-яка нова регламентація розслідування злочинів повинна ґрунтуватися на перевірненій часом, практикою і теоретичними дослідженнями діяльності органів розслідування і зберігати стадії руху кримінальної справи, які себе виправдали. При цьому було б логічно, що не зв'язаний з висновками слідчого, органу дізнання прокурор, передаючи кримінальну справу до суду, складає обвинувальний акт, тобто приймає процесуальне рішення, яке може відрізнитися від висновку дізнавача, слідчого.

Повноваження прокурора в стадії розслідування можуть бути збережені до меж, які не обмежують процесуальної компетенції слідчого або керівника органу розслідування.

2. Уявляються небезспірними пропозиції про наділення органів Міністерства юстиції правом провадження дізнання в справах про злочини, пов'язані з проявом неповаги до суду. Нічого, крім зайвих матеріальних затрат держави і створення ще одного апарату

розслідування, ця пропозиція не несе. Крім того, з'являться проблеми, обумовлені адміністративним підпорядкуванням апаратів розслідування і суду органам юстиції.

3. Дисертант вважає неприйнятними міркування деяких авторів стосовно розширення судового контролю за попереднім розслідуванням, зокрема санкціонування судом окремих процесуальних рішень слідчого, що буде суперечити природі і призначенню судової діяльності в кримінальному процесі. Суд не повинен бути зв'язаним з доводами органів слідства, а тим більше керувати розслідуванням злочинів у будь-якій формі. На практиці, крім вирішення наперед питання про винність обвинуваченого, це може породити інші небажані для статусу суду явища.

Значна увага в дисертації приділяється обґрунтуванню необхідності прийняття стратегічної Концепції розвитку слідчої діяльності.

До її головних цілей мають бути віднесені зміцнення ролі слідчого апарату в сфері захисту прав, інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від злочинних посягань, дорядження процесів виявлення і розслідування злочинів до стану, який викликає довіря населення й інститутів громадянського суспільства.

Далі в дисертації проводиться порівняльний аналіз правоохоронних систем Казахстану та інших країн. При цьому зазначається, що законодавство Республіки Казахстан про правоохоронні органи, їх систему певною мірою враховує зарубіжний досвід, але не копіює його. Робиться висновок, що реформування правоохоронних органів Казахстану, їх функціональне і територіальне розділення, джерела фінансування діяльності поступово наближаються до сформованих за кордоном правових інфраструктур у сфері боротьби зі злочинністю.

У § 3 "Законодавство про ДСК: правові основи створення і діяльності" глави першої аналізується правова база створення і формування ДСК та його органів з виділенням найважливіших вузлових положень, що регламентують як правове становище системи ДСК в цілому, так і статус її співробітників.

Дисертант зазначає, що процес розробки правових основ створення і діяльності ДСК був непростим, бо такий значний реформаторський крок у сфері боротьби зі злочинністю в Республіці Казахстан було здійснено вперше. Сформований пакет законів про діяльність ДСК дає підстави стверджувати про появу правового феномена, який розширить наші знання в галузі попереднього слідства, викликає потребу в подальшому вивченні проблем його ефективного функціонування і створює умови для пріоритетних правових розробок у цій галузі.

Дисертант доходить висновку, що віднесення ДСК, згідно з нормативними актами, до спеціального державного органу, що здійснює відповідно до законодавства дізнання, слідство і оперативно-розшукову діяльність, акцентує його головні напрямки діяльності, які правомірно вважати самостійною галуззю державної діяльності. Цю обставину необхідно враховувати при будь-яких реформах попереднього розслідування в країні, в тому числі при розмежуванні процесуальних повноважень спеціальних і неспеціалізованих суб'єктів цієї діяльності (органи внутрішніх справ, податкова інспекція, митна служба).

До принципово важливих положень правової основи ДСК необхідно віднести регламентацію його управління. ДСК - це орган, який безпосередньо підпорядкований і підзвітний Президенту Республіки Казахстан. ДСК не входить до системи центральних виконавчих органів республіки. Так само цілям реалізації процесуальної незалежності слідчого, забезпечення об'єктивного розслідування злочинів і невтручання в його хід служить особливий порядок призначення на посаду і звільнення з посади Голови ДСК РК та його заступників. Голова ДСК призначається і звільняється з посади Президентом РК. Заступники Голови також призначаються і звільняються з посади Президентом РК за поданням Голови Комітету.

Аналізуючи сукупність правових норм, що регламентують діяльність ДСК, дисертант вносить ряд пропозицій щодо подальшого їх удосконалення.

Так, в діяльності ДСК ще не відпрацьований механізм взаємодії з засобами масової інформації в напрямку залучення населення, інститутів громадянського суспільства до розкриття, розслідування і відвернення злочинів. У цьому аспекті в дисертації зазначається, що одним з пріоритетних напрямків діяльності ДСК має стати розробка системи залучення населення до боротьби зі злочинністю. Для цього необхідні заходи правового, організаційного і тактичного характеру, використання можливостей засобів масової інформації для ґрунтовного пропагандистського забезпечення постійного правового інформування населення про вчинені злочини і заходи боротьби з ними. Формуванню довір'я населення і інститутів громадянського суспільства до слідчого апарату повинні сприяти вдосконалення механізмів ефективного реагування на заяви про злочини, точне і неухильне додержання законодавства про прийняття, реєстрацію, перевірку і вирішення заяв і повідомлень про вчинені злочини. У цьому зв'язку дисертантом пропонуються відповідні заходи.

Істотною проблемою залишається те, що законодавчо ще не відрегульована двоїста процесуальна природа ДСК та його органів як органу дізнання і як органу попереднього слідства одночасно, не регламентовані процесуальні повноваження начальників місцевих органів ДСК. У цьому зв'язку в дисертації наводяться негативні фактори подібного становища і вносяться відповідні пропозиції.

До недоліків правового регулювання діяльності органів ДСК дисертант відносить відсутність процесуальної регламентації характеру дізнання, яке проводиться ДСК, його видів. З цього випливає, що органи ДСК мають право здійснювати всі регламентовані КПК форми розслідування злочинів, в тому числі в порядку досудової підготовки матеріалів за протокольної формою, дізнання у справах, в яких попереднє слідство є обов'язковим, і в справах, в яких воно не є обов'язковим.

У цьому зв'язку в дисертації проводиться думка, що, виходячи з призначення ДСК, його підслідності, правомірною була б постановка

питання про виключення з процесуальної діяльності ДСК дізнання з закінченим циклом розслідування.

У дисертації дається теоретичне і практичне обґрунтування нової структури ДСК, побудованої на основі об'єднання слідчих і оперативно-розшукових апаратів для цілеспрямованого розслідування особливо небезпечних загальнокримінальних (термін умовний), економічних і посадових злочинів, злочинів, що вчиняються в Збройних Силах, на особливо важливих і особливо режимних об'єктах, і ведення боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

На думку дисертанта, організація роботи міських, районних і привілейованих до них органів ДСК (представинств), з врахуванням місцевих умов, нечисленності штатів, не повинна відзначатися жорсткою організаційною структурою, поєднуючи спеціалізацію слідчих і оперативних працівників.

Дисертант обґрунтовує необхідність посиленого розвитку оперативно-розшукової діяльності органів ДСК.

У § 1 "Розслідування злочинів як процесуальна функція слідчого в кримінальному процесі" *глави другої "Процесуальні функції слідчого в кримінальному процесі і підвищення їх ефективності"* розкриваються поняття та суть функції розслідування злочинів як виду процесуальної діяльності, яка аналізується в "технології" руху кримінальної справи в стадії досудового і провадження.

На думку дисертанта, слідчого наділено такими видами процесуальної діяльності, як розслідування і профілактика злочинів, тобто процесуальними функціями, які безпосередньо спрямовані на досягнення завдань, передбачених кримінально-процесуальним законом.

Необхідним елементом функції розслідування є обвинувачення, яке формулюється в деяких процесуальних рішеннях слідчого. До складових елементів функції розслідування потрібно віднести процесуальні дії слідчого по застосуванню норм КПК у частині захисту прав та інтересів осіб, що беруть участь у справі, а також вирішення справи по суті.

У дисертації дається обґрунтування визначення моменту виникнення в діяльності слідчого функції розслідування. З позиції кримінально-процесуального законодавства Казахстану - це складання мотивованої

постанови про порушення кримінальної справи і початок розслідування. Водночас, в дискусійному порядку, дисертант вважає, що частиною функції розслідування служать дії слідчого, пов'язані з прийняттям і перевіркою заяви чи повідомлення про злочин, які регламентовані КПК і породжують початок існування кримінально-процесуальних відносин, котрі покладають на слідчого цю функцію.

У дисертації обґрунтовується висновок про те, що попереднє розслідування, як функція, складається з 15 етапів і розкривається суть кожного з них.

1. До етапу, без якого, як правило, неможлива поява кримінальної справи і подальше провадження в ній, необхідно віднести діяльність слідчого, пов'язану з прийняттям заяв і повідомлень про будь-який вчинений або підготовлюваний злочин, в тому числі й тих, що не належать до його відання.

2. До другого етапу потрібно віднести перевірку зазначених у заявах і повідомленнях про злочини обставин з метою встановлення підстав для порушення кримінальної справи.

3. Указом Президента "Про суди і статус суддів Республіки Казахстан" від 20 грудня 1995 року, що має силу конституційного закону, встановлено особливий порядок порушення кримінальних справ щодо суддів, який потрібно розглядати як окремий етап провадження в кримінальній справі.

4. Прийняття рішення про порушення кримінальної справи - четвертий етап попереднього розслідування.

5. Необхідно виділити етап прийняття слідчим кримінальної справи до свого провадження.

6. Змістом шостого етапу розслідування злочину є різні процесуальні дії слідчого, спрямовані на збирання, перевірку і оцінку сукупності доказів, яка вказувала б на вчинення злочину певною особою (свідком або підозрюваним).

7. Виправданим є виділення як етапу особливого порядку (крім випадків затримання на місці злочину або вчинення тяжких злочинів)

притягнення як обвинувачених судді, депутата Парламенту, Генерального прокурора, Голови і членів Конституційної Ради РК, а також їх арешту.

8. До найважливіших і центральних етапів провадження в кримінальній справі потрібно віднести прийняття слідчим рішення про притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності як обвинуваченої.

9. Оголошення постанови про притягнення особи як обвинуваченої та її допит, як продовження першої дії слідчого, треба розглядати як самостійний етап розслідування.

10. Пред'явленням обвинувачення і допитом обвинуваченого розслідування не закінчується. Предмет показань обвинуваченого значно ширший, ніж предмет показань підозрюваного чи свідка, якщо обвинувачений до пред'явлення обвинувачення був однією з цих осіб. Його показання вимагають ретельної перевірки, що характерно для етапу в розслідуванні.

11. На цьому етапі здійснюються різні заходи процесуального примусу, застосування яких закон пов'язує, як правило, з появою обвинуваченого.

12. Сюди слід віднести аналіз і оцінку доказового матеріалу, що є у справі, прийняття рішення про їх достатність для направлення справи до суду з обвинувальним висновком, систематизацію матеріалів кримінальної справи, оголошення учасникам процесу про завершення розслідування та про їх право ознайомитися з матеріалами слідчого провадження.

13. Як етап необхідно виділити дії учасників процесу за результатами вивчення слідчого провадження (заявлення різного роду клопотань, їх вирішення, а також процесуальне оформлення протоколів, постанов, що відповідають цьому етапу).

14. Складання обвинувального висновку - найважливіший етап попереднього розслідування.

15. Даний етап можна визначити як дії прокурора у справі, яка надійшла до нього з обвинувальним висновком.

Запропоновані етапи є характерними практично для будь-якої

кримінальної справи, що знаходиться в провадженні слідчого.

У § 2 "Профілактика злочинів як процесуальна функція слідчого в кримінальному процесі" глави другої аналізуються поняття та суть профілактичної функції слідчого в кримінальному процесі з врахуванням використання оперативно-розшукових матеріалів і залучення населення, інститутів громадянського суспільства.

Обґрунтовується думка про те, що кожна кримінальна справа містить в собі компоненти профілактики. Однак можливості слідчого в запобіганні злочинам інколи обмежені, що обумовлено структурою деяких злочинів, злочинної діяльністю. Наприклад, багато які злочини проти життя, здоров'я громадян вчиняються під впливом конкретної життєвої ситуації.

У сучасних умовах з ряду причин важко запобігати злочинам, які вчиняються злочинними співтовариствами або організованими злочинними групами, бо мова йде про якісно нову властивість злочинності.

І все ж у дисертації стверджується, що профілактика злочинів навіть за таких умов можлива і має місце в ході розслідування злочинів.

Тому, як ніколи, в сучасних умовах важливим є розуміння значних можливостей нового слідчого апарату, де об'єднано слідчі та оперативно-розшукові функції, в запобіганні злочинам. Цьому має сприяти наявна оперативна інформація, матеріали розслідування і, безумовно, ставлення слідчого до виконання цієї профілактичної функції. Інакше кажучи, слідчий повинен знати і реалізовувати свої можливості превентивного впливу на відповідних учасників кримінального процесу. Водночас треба уникати й іншої крайності - нелогічно, щоб слідчий намагався досягнути неосяжне, тобто запобігати злочинності взагалі, як складному соціальному явищу, оскільки компетенція слідчого в сфері превенції не може претендувати на постійний вплив, всеохоплюваність і достатню глибину.

Характеризуючи процесуальні заходи профілактики злочинів, дисертант виступає проти пропозицій окремих авторів виключити з

кримінально-процесуального законодавства як неефективні запобіжні заходи у вигляді громадської і особистої порук, оскільки ці запобіжні заходи мають право на існування. Їх застосування - ча тина політики роботи слідчого з населенням, канал створення довіри між населенням, його громадянськими інститутами і правоохоронними органами, моральні, профілактичні засади, які використовуються в боротьбі зі злочинністю. Нині багато які громадські інститути, а також особливості організаційно-правової побудови діяльності господарюючих суб'єктів, незалежно від форм власності, цілком забезпечують цілі застосування даних запобіжних заходів. Відсутність в КПК запобіжних заходів, в яких проявлялась би участь населення в кримінальному процесі, є невиправданою.

Дисертант вважає, що початком реалізації профілактичної функції слідчого є привід до порушення кримінальної справи як юридичний факт - надходження інформації про підготовлюваний або вчинений злочин до компетентного державного органу, а не рішення слідчого про порушення кримінальної справи як загальна підстава для початку вжиття заходів до виявлення і усунення причин вчиненого злочину та умов, які йому сприяли. Надходження інформації про злочин - це початок кримінально-процесуальних відносин, процесуальної діяльності слідчого по застосуванню профілактичної функції.

У тому разі, якщо причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, у випадках прийняття слідчим рішення про відмову в порушенні кримінальної справи за не реабілітуючими підставами не будуть встановлені, це не тільки позначиться на обґрунтованості даного рішення, але вони залишаться практично неусунутими. Тоді як у справах, направлених до суду, усунути недоліки в профілактичній роботі слідчого при провадженні у справі можуть прокурор і суд. Все це свідчить про важливість встановлення причин і умов вчиненого злочину в кримінальних справах. Очевидно, що профілактичну функцію слідчого треба розглядати в найтіснішому зв'язку з виконуваною ним функцією розслідування. Функція розслідування, за загальним правилом, створює

умови для плідної реалізації функції профілактики злочинів, яка, в свою чергу, гарантує досягнення істини в кримінальній справі; наповнює пізнання її суті і забезпечує цим вимогу всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин вчиненого злочину. Серед процесуальних дій, спрямованих на виявлення причин злочину і умов, які йому сприяли, найважливіше місце посідають слідчі дії.

У цьому плані становлять інтерес дослідження і досвід автора, що наводяться, щодо використання можливостей судово-бухгалтерської експертизи в профілактиці злочинів.

У дисертації відзначено основні етапи, на яких, як правило, провадяться слідчі дії і, отже, вирішується питання про виявлення з їх допомогою причин та умов вчиненого злочину.

Думається також, що моментом закінчення функції розслідування і профілактики злочинів у справах, закритих за nereабілітуючими підставами, є набрання законної сили постановою слідчого в порядку, встановленому КПК. У справах, які закінчуються складанням обвинувального висновку, ці функції припиняють свою дію з направленням кримінальної справи до суду прокурором.

Подання як процесуальний захід реалізації функції профілактики злочинів породжує конкретні кримінально-процесуальні відносини, які припиняються з отриманням слідчим повідомлення адресата про вжиті за цим поданням заходи. На практиці нерідко адресати не повідомляють у встановлений законом місячний строк про заходи, вжиті за поданням, і подальший контроль за реалізацією заходів, що містяться в поданні, здійснює прокурор. Наглядні правовідносини, що виникають в подібних ситуаціях, припиняються після усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, або ж після скасування подання прокурором, якщо воно незаконне і необгрунтоване. У необхідних випадках для перевірки подання, реального його виконання адресатом і наявності відповідної відповіді (у разі, якщо при розгляді справи в суді з'ясується, що відповідь

на подання не надійшла) до забезпечення нагляду за профілактичними заходами слідчого підключається й суд. Такий обов'язок суду передбачено кримінально-процесуальним законом.

У дисертації сформульовані загальні особливості профілактичної функції кримінального судочинства (не має точного виміру, в тому числі в плані її ефективності, не повинна обмежувати свобод громадян і господарюючих суб'єктів або іншим чином перешкоджати їх законній діяльності й існуванню, тобто повинна застосовуватись виважено, індивідуально в кожному конкретному випадку її застосування тощо).

Підкреслюючи, що предмет доказування є водночас основою для встановлення причин злочину і умов, які сприяли його вчиненню, дисертант аргументує висновок про те, що для встановлення причин і умов злочину, як і всіх інших обставин, що складають предмет доказування, і прийняття профілактичного рішення під час провадження в кримінальній справі, має бути зібрана певна (достатня) сукупність доказів. Це означає, що межі доказування причин і умов злочину - це сукупність доказів, які досить повно визначають глибину і точність їх встановлення і формують у слідчого внутрішнє переконання, яке ґрунтується на дослідженні об'єктивної реальності і необхідне йому для прийняття процесуальних профілактичних рішень - результату оцінки цієї сукупності доказів. Саме у випадку достатньої доведеності (глибини і точності встановлення) причин і умов, які входять до предмету доказування, слідчий сприяє встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі.

У дисертації розкривається природа подання слідчого, вимоги, які ставляться до його законності та обґрунтованості, наводяться рекомендації щодо його підготовки і внесення.

На думку дисертанта, законодавство Казахстану не передбачає відповідальності органів, які ведуть кримінальний процес, за неправильні дії в сфері профілактики злочинів, несвочасне їх виконання або за їх відсутність у кримінальній справі.

Така відповідальність стане важливим засобом, що ініціює своєчасне, неформальне проведення в кримінальній справі необхідного обсягу профілактичної роботи.

Дисертантом досліджені питання профілактичної роботи слідчих у зупинених і закритих за nereабілітуючими підставами кримінальних справах.

Як показує вивчення практики, у багатьох випадках, навіть при встановленні причин діяння, що містить ознаки злочину, і умов, які сприяли його вчиненню, закриті справи здаються слідчими в архів без проведення в них профілактичних заходів. Коли ж перспектива закриття справи вимальовується вже на початку розслідування, питання ці взагалі опускаються.

Необхідно мати на увазі, що упушення слідчого при направленні справи в суд можна усунути шляхом винесення судом окремої ухвали. Тоді як у справах, закритих за nereабілітуючими підставами, причини діяння та умови, які сприяли його вчиненню, ніким, крім слідчого і прокурора, не будуть досліджуватися. Крім того, усунення цих причин і умов сприяє прийняттю законного і обгрунтованого рішення про закриття справи за nereабілітуючими підставами і відповідає вимогам закону про всебічність, повноту і об'єктивність дослідження обставин справи.

Звільнення від кримінального покарання і застосування заходів громадського впливу буде мати профілактичне значення тільки тоді, коли, за наявності ще й інших умов, той, хто вчинив діяння, зізнається в ньому і щиро розкається. У кримінально-процесуально-процесуальному законодавстві ця думка доповнена умовою - відсутність заперечення особи, яка вчинила діяння, проти закриття кримінальної справи у зв'язку з застосуванням заходів громадського впливу або адміністративного стягнення. До закриття кримінальної справи особі мають бути роз'яснені суть діяння, що містить ознаки злочину, підстави для звільнення від кримінальної відповідальності з числа зазначених вище і право заперечувати проти закриття справи, що саме по собі має важливе профілактичне значення.

Уявляється, що профілактична діяльність слідчого в зупинених кримінальних справах як до, так і після прийняття цього рішення не тільки можлива, але й необхідна. Слідчі часто, встановивши причини та умови злочину, відкладають проведення профілактичних заходів до тих пір, поки не будуть усунені підстави для зупинення, що значно знижує ефективність реалізації профілактичних заходів.

На наш погляд, найбільші профілактичні можливості дають кримінальні справи, які потім зупиняються, коли обвинувачений зник або тяжко захворів, бо в них збирається достатній обсяг доказів, що вказують на конкретну особу, яка вчинила злочин. Певні профілактичні можливості дають кримінальні справи, які були надаті зупинені у зв'язку з невстановленням особи, яка вчинила злочин.

Проте на стан профілактичної діяльності слідчого негативно впливають факти необгрунтованого зупинення кримінальних справ та інші порушення закону.

Уявляється, що на поліпшення запобіжної діяльності слідчих при провадженні в кримінальних справах могло б також вплинути регламентування КПК та відомчою звітністю в системі ДСК обов'язковості проведення профілактичної роботи у всіх кримінальних справах незалежно від форм їх закінчення, що дозволить знати дійсний стан слідчої профілактики злочинів, більш ефективно спрямовувати і удосконалювати цю роботу.

Значні профілактичні можливості закладено в праві слідчого закрити кримінальну справу і звільнити від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила нетяжкий злочин і активно сприяла відверненню, розкриттю і розслідуванню злочинів, вчинених організованою групою або злочинним співтовариством.

Характеризуючи взаємодію слідчих з органами дізнання, дисертант показує недоліки чинного КПК, який не зобов'язує орган дізнання встановлювати в період провадження невідкладних слідчих дій причини

злочину та умови, які сприяли його вчиненню, і вживати заходів до їх усунення, що не сприяє здійсненню ними повною мірою профілактичної функції кримінального процесу. У цьому зв'язку дисертант зазначає, що вимоги ст.402 КПК РК "Подання органу дізнання, слідчого, прокурора в кримінальній справі" діють за смыслом закону також при провадженні дізнання в справах, в яких провадження попереднього слідства є обов'язковим, і, отже, виявлення причин злочинів і умов, які сприяли їх вчиненню, є встановленим законом обов'язком органу дізнання.

У дисертації висловлена думка, що виправити становище, поставити в обов'язок взаємодію в галузі профілактики злочинів при провадженні в кримінальних справах має спільна вказівка Генерального прокурора, Міністра внутрішніх справ, Голови ДСК, керівників інших органів попереднього розслідування держави, яку треба прийняти.

Діяльність органів розслідування, пов'язана з запобіганням злочинам, буде набагато ефективнішою, якщо доповниться розробкою і впровадженням загальнодержавної кримінологічної стратегії, що охоплює не тільки можливості правоохоронних органів, але й увесь досвід людських і суспільних відносин. Словом, основою для послідовної роботи по запобігання злочинам в масштабах Казахстану могла б стати Концепція цієї роботи, забезпечена щорічним бюджетом що дозволяє виконувати її завдання.

У § 3 "Проблеми і перспективи підвищення ефективності процесуальних функцій слідчого в кримінальному судочинстві Республіки Казахстан" глави другої викладаються проблеми і перспективи підвищення ефективності процесуальних функцій слідчого в кримінальному судочинстві Республіки Казахстан, що особливо важливо у зв'язку з збільшенням проявів організованої злочинності, незаконним обігом наркотиків, зброї, радіоактивних матеріалів, вимагательства, "відмиванням" брудних грошей, вчиненням тяжких злочинів проти особи, комп'ютерними злочинами тощо.

У дисертації аргументується положення про те, що ДСК в системі

державних заходів протидії злочинності може ефективно боротися з організованою злочинністю, в тому числі такою, що має транснаціональний характер.

Розглядаючи особливості боротьби з "відмиванням" брудних грошей, дисертант вносить пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення в цій частині законодавства республіки.

У дисертації обґрунтовується висновок про те, що в державі регламентована, активно діє ціла система норм, законодавчих актів, які мають пряме відношення до проблем боротьби з організованою злочинністю. Однак ця нормативна база потребує подальшого вдосконалення.

На думку дисертанта, доцільно спеціально виділити в КПК предмет доказування в справах про злочини, які вчиняються організованими групами або злочинними співтовариствами. У цьому зв'язку в справах про злочини, вчинені організованою групою осіб або злочинним співтовариством, крім встановлення загальних обставин, що входять до предмету доказування в справі про будь-який злочин, що розслідується, з'ясуванню також підлягають:

- а) наявність попереднього зговору про спільну злочинну діяльність;
- б) наявність об'єднання осіб у стійку організовану злочинну групу;
- в) наявність стійкого структурного об'єднання, створеного для заняття злочинною діяльністю;
- г) роль організатора та інших співучасників;
- д) способи легалізації шкідливих, нажитих злочинним шляхом;
- е) використання погроз і підкупу посадових осіб, представників влади.

Для доказування, зокрема, цих обставин доцільно передбачити в КПК РК нові слідчі дії, в тому числі прийняття предметів і документів слідчим, перехоплення повідомлень, що передаються через технічні і комп'ютерні системи зв'язку, зняття інформації з них. Нагальною необхідною системою норм, яка регулювала б примусове провадження слідчих дій,

Новим змістом потрібно наповнити проведення прослуховування і запису розмов: розширити коло об'єктів, де може проводитися прослуховування, з врахуванням характеру вчиненого злочину і способів контролю і прослуховування; відмовитися від формулювань, що дозволяють розширювальне тлумачення кола осіб, розмови яких можуть прослуховуватись у зв'язку зі злочинном, який розслідується. Необхідна конкретизація підстав проведення прослуховування. Рішення про це має бути мотивованим, про що необхідно прямо зазначити у відповідній нормі. Багато в чому підстави для прослуховування залежать від ситуації, яка складається в ході розслідування.

Поряд з цим їх можна визначити в процесуальному плані й більш конкретно:

1. Вичерпано можливості інших слідчих дій в частині збирання доказової інформації. Єдиним реальним засобом виступає організація проведення прослуховування, від результатів якого буде залежати подальше спрямування розслідування і судового розгляду справи про злочин.

2. При провадженні інших слідчих дій отримано доказову інформацію, яка може бути перевірена або доповнена тільки шляхом прослуховування.

Ряд норм, що містяться в Законі РК про оперативно-розшукову діяльність в частині прослуховування розмов, доцільно трансформувати в КПК.

Враховуючи важливість розглядуваної слідчої дії, удосконалення її регламентації буде відповідати інтересам практики боротьби зі злочинністю.

Одним із шляхів підвищення ефективності розслідування повинна бути більш докладна регламентація в КПК питань захисту учасників кримінального судочинства, згідно з якими заходи щодо їх захисту мають вживатися одночасно з порушенням кримінальної справи і в ході провадження слідчих дій; має бути уточнений перелік підстав для захисту; треба регламентувати відомчий процесуальний контроль з боку керівника

органу розслідування, прокурора за забезпеченням своєчасності захисту і право на судорчій захист учасників процесу. На думку дисертанта, можливе прийняття кримінально-процесуальних норм, які дозволяли б слідчому провадити слідчі і процесуальні дії в умовах, що виключають пізнання особи, що захищається. Зокрема, мова йде про провадження пред'явлення для впізнання.

Важливо регламентувати також заходи забезпечення безпеки учасників судового розгляду. У такому разі суд за клопотанням сторони обвинувачення міг би в закритому судовому засіданні допитати свідка без оголошення даних про його особу.

На наш погляд, для правоохоронної практики Казахстану становить інтерес проведення судових процесів у справах, пов'язаних з організованою злочинністю за кордоном.

Практика розслідування вимагає введення кримінально-процесуальної регламентації інституту фінансового розслідування, призначенням якого охоплюються ситуації забезпечення відшкодування завданої злочином шкоди і конфіскації майна на виконання вироку суду, що набрав законної сили. Це є актуальним для справ про організовану злочинну діяльність і сприяло б припиненню використання грошових коштів та інших цінностей при вчиненні нових злочинів після відбуття кримінального покарання.

Слідча і судова практика свідчить про необхідність перегляду інституту понятих. Їх залучення до сфери кримінального процесу необхідно ретельно регламентувати. У дисертації відзначається, що було б доцільно обмежити коло слідчих дій з участю понятих, зберігши їх обов'язкову участь у ряді ситуацій:

- при провадженні обшуку приміщень, території, транспортного засобу, коли відсутні обшукувані, його повнолітні родичі, захисник, законні представники;

- при проведенні пред'явлення для впізнання в умовах, коли з метою забезпечення безпеки того, хто впізнає, або з інших причин він знаходиться поза візуальним спостереженням особи, яку впізнають;

- при проведенні складного багатоступінного слідчого експерименту.

В інших випадках вирішення питання про необхідність або доцільність участі понятих в конкретній слідчій дії має бути надано слідчому. Прокурор, який здійснює нагляд за слідством, має право дати слідчому вказівку про проведення конкретної слідчої дії з участю понятих.

Значна увага в дисертації приділяється процесуальній регламентації розслідування кримінальних справ про злочини, вчинені депутатами. При цьому дослідження показали, що багато які працівники дізнання і слідства не досить добре розбираються в нормах законів, що встановлюють депутатську недоторканність у кримінальному процесі, а також те, що ряд правових норм має істотні прогалини.

У цьому зв'язку як актуальні напрямки подальшого зміцнення законності, на думку дисертанта, необхідно:

- 1) регламентувати порядок отримання згоди не притягнення депутата до кримінальної відповідальності у справах приватного обвинувачення і при досудовій підготовці матеріалів у протокольніх формі;
- 2) прийняти керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду РК з цього питання;
- 3) регламентувати дії слідчого у випадках, коли Генеральний прокурор РК, погоджуючись з рішенням Палати Парламенту РК про відмову в дачі згоди на притягнення депутата до кримінальної відповідальності, дає вказівку слідчому про закриття справи. На даний час КПК не передбачає процедури подальшого оскарження такого рішення;
- 4) чітко регламентувати, чи потрібно одержувати згоду на арешт депутата, якщо одержано згоду на його притягнення до кримінальної відповідальності. На думку дисертанта, цього робити не потрібно, але практика з цього питання неоднакова. Внаслідок цього виникають серйозні конфліктні ситуації.

Дисертант вважає обґрунтованим у порядку подальшого

удосконалення кримінально-процесуального законодавства віднесення до кола обставин, що виключають провадження в кримінальній справі, відсутність згоди Палати Парламенту на притягнення депутата до кримінальної відповідальності.

Видається необхідним у цьому зв'язку й доповнення КПК РК вказівкою на те, що попереднє розслідування зупиняється у випадках, коли обвинувачується депутат, до вирішення відповідною Палатою Парламенту РК питання про дачу згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності.

У § 1 *“Дізнання та його проблеми в кримінальному процесі” глави третьої “Проблеми дізнання і перспективи розвитку можливостей кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності та криміналістики в сфері розслідування злочинів”* аналізуються деякі найважливіші з існуючих проблем дізнання в кримінальному процесі Республіки Казахстан.

При цьому робиться акцент на тому, що однією з суттєвих особливостей дізнання є здійснення його не спеціальним слідчим апаратом, а певними адміністративними органами, органами державного управління. Дізнання може замінювати попереднє слідство лише в нескладних, нетрудомістких кримінальних справах. Викладене свідчить про обмеженість компетенції органів дізнання і не дозволяє розглядати їх як *“універсальні”* органи розслідування.

У дисертації зазначається, що нині в Казахстані немає єдиного концептуального підходу до вирішення проблем дізнання в теоретичному і в законодавчому аспектах. Вони стосуються суті дізнання в кримінальному процесі; статусу керівника органу дізнання і дізнавача (особи, що провадить дізнання); повноважень дізнавача і керівника органу дізнання; взаємовідносин між самими органами дізнання; механізму введення оперативно-розшукових матеріалів у кримінальний процес, а також меж вторгнення і права слідчого на участь в оперативно-розшуковій діяльності органу дізнання; існування дізнання в повному обсязі та деяких інших проблем.

Дізнання, як форма попереднього розслідування, виконує в кримінальному процесі функції, які схожі з функціями слідчого, але відрізняються своєю специфікою. Так, функції розслідування і профілактики злочинів, що реалізуються в ході розслідування органом дізнання, додатково забезпечуються виконанням оперативно-розшукових заходів як частини змісту дан. їх функцій. Наявність в діяльності органу дізнання зазначених процесуальних функцій ґрунтується на положенні кримінально-процесуального закону, згідно з яким дізнання здійснюється за правилами попереднього слідства.

Наявні в провадженні дізнання винятки мають бути, на погляд дисертанта, вилучені з кримінального процесу. Відповідно до Конституції РК не може бути різних правил ведення розслідування для дізнавача і для слідчого. І під час дізнання, і під час попереднього слідства застосовуються єдині правила розслідування, вирішуються єдині завдання кримінального судочинства. Обидві форми попереднього розслідування можуть дотикатися, особливо коли в справі, в якій провадиться дізнання з закінченням циклом, за розсудом суду чи прокурора провадиться попереднє слідство без будь-яких винятків. Винятки щодо конституційних прав людини і громадянина не можуть існувати при дізнанні.

Дисертант вважає, що оперативно-розшукова діяльність, особливо у світлі нового її бачення в кримінальному процесі Казахстану, - це кримінально-процесуальний засіб, який сприяє найефективнішій реалізації функцій розслідування і профілактики злочинів, що видно з наступного.

По-перше, матеріали оперативно-розшукової діяльності віднесено до джерел доказів у кримінальній справі і нарівні з іншими їх видами вони сприяють одержанню фактичних даних, необхідних для встановлення обставин, що входять до предмету доказування в кримінальній справі.

По-друге, матеріали, одержані в процесі оперативно-розшукової діяльності, можуть бути також використані для підготовки і здійснення слідчих дій і проведення інших оперативно-розшукових заходів для

запобігання, припинення і розкриття злочинів у ході розслідування конкретної кримінальної справи.

По-третє, результати оперативно-розшукової діяльності не завжди можуть бути введені в кримінальний процес і в цьому плані ніяких правових наслідків не тягнуть і не є підставою для обмеження прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Тому оперативно-розшукова діяльність у процесі доказування проявляє себе тільки в рамках кримінального процесу. А та обставина, що вона може розпочатися до початку кримінально-процесуальної діяльності і поза зв'язком з нею, пояснюється специфічними завданнями оперативно-розшукової діяльності. У багатьох випадках ОРД формує підстави для безпосереднього розсуду слідчого, органу дізнання, для порушення кримінальної справи, що підтверджує тезу про неї як про невід'ємну частину процесуальних функцій органів, які ведуть досудову підготовку матеріалів кримінальних справ.

Існування різних форм досудової підготовки справ про злочини, на думку дисертанта, є необхідним.

У дисертації аналізуються проблеми необхідності підвищення ефективності досудової підготовки справ про злочини, спрощення процедури їх розслідування.

На думку дисертанта, важливо виходити з наступного:

1. Неприпустимим є обмеження прав і законних інтересів громадян в кримінальному судочинстві.
2. Необхідно виключити необгрунтовану передачу справ, підслідних органам ДСК, для розслідування іншим правоохоронним органам, бо це може викликати негативні явища в сфері боротьби зі злочинністю і дискредитує ідею створення ДСК, який зумів справитися з розслідуванням підслідних йому злочинів.

3. Удосконалення ефективності досудової підготовки справ про злочини може здійснюватися на підставі факту очевидності вчинення злочину певною особою, тобто відомою, встановленою, затриманою (тут можливе використання всіх підстав затримання особи як підозрюваної) і

необов'язково такою, що визнає свою вину, бо інакше це буде суперечити принципам кримінального процесу і зведе нанівець змагальні засади в кримінальному судочинстві Казахстану.

У § 2 "Проблеми дізнання у справах, в яких попереднє слідство є обов'язковим" глави третьої розкриваються проблеми дізнання у справах, в яких провадження попереднього слідства є обов'язковим.

У системі ДСК, на думку дисертанта, питання зводиться до того, що немає потреби здійснювати дізнання в справах, в яких попереднє слідство є обов'язковим, бо слідчі, як правило, розпочинають розслідування злочину або з моменту обов'язкового тепер для них виїзду на місце події або з прямої участі в реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності шляхом затримання підозрюваних або провадження інших слідчих дій. При такому співробітництві оперативні працівники продовжують виконувати великий обсяг кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової роботи. В результаті для досягнення цілей розслідування злочину поєднуються специфічні зусилля двох різних за процесуальним статусом посадових осіб органів ДСК. Тому помилково вважати, що оперативний співробітник в органах ДСК виконує функцію помічника слідчого або, навпаки, слідчий лише забезпечує процесуальне оформлення результатів оперативно-розшукової діяльності.

У роботі показано, що усунення відокремленості слідчого і оперативного співробітника сприяє ефективності розслідування злочинів, забезпечує безперервність цього процесу, що особливо важливо при розслідуванні складних, багатоепізодних злочинів.

У ході такого співробітництва виробляється досвід кримінально-процесуальної діяльності й використання оперативно-розшукових даних у кримінальному процесі.

У дисертації обґрунтовується постановка проблеми дізнання в справах, в яких попереднє слідство є обов'язковим, аналізуються його недолки в цілому і стосовно провадження невідкладних слідчих дій.

Вважаючи виправданим регламентування КПК переліку

невідкладних слідчих дій, дисертант підкреслює, що це орієнтує дізнання на якомога більший вибір їх застосування для забезпечення подальшого нормального ходу розслідування, яке провадить слідчий, що визначається характером злочину і слідчою ситуацією.

У § 3 "Роль інтеграції наукового знання у формуванні норм кримінально-процесуального законодавства, які регламентують сферу розслідування злочинів" глави третьої показано роль інтеграції наукового знання в формуванні норм КПК, які регламентують сферу розслідування злочинів, що особливо актуально для створення міцної нормативно-правової бази ДСК і його органів. Утворення ДСК збіглося з розробкою нового Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан. Процес цей багато в чому пов'язаний з уявним моделюванням майбутнього кримінального судочинства і передбачає два основні напрямки, в яких "працюють" уявні моделі і реалізуються їх функції: ретроспективний - звернутий в минуле, і перспективний - звернутий до дослідження наслідків. При цьому базою для уявного моделювання слугують як теорія, так і практика боротьби зі злочинністю, не окремі галузі знань і розрізнені відомості про форми боротьби зі злочинністю, а інтегроване знання, яке поєднує теорію і практику.

Нове законодавство, розраховане на майбутнє, має базуватися на довгострокових науково обґрунтованих прогнозах.

У Казахстані сьогодні, на жаль, немає науково обґрунтованого довгострокового прогнозу стосовно стану злочинності, а також функціонування правоохоронної і судової систем.

Одержані знання інтегруються в систему загальних юридичних знань, необхідних для моделювання кримінально-процесуального законодавства. Досить переконливим прикладом цього є виникнення і розвиток системи слідчих дій в кримінально-процесуальному законодавстві Казахстану.

У цій частині дуже яскраво проявляється взаємозалежність, взаємозв'язок науки кримінального процесу і криміналістики.

Не викликає сумнівів, що в подальшому Кримінально-процесуальний

кодекс Республіки Казахстан поповниться новими нормами, що ґрунтуються на даних науки криміналістики. Так, криміналістикою розроблені тактичні прийоми додаткового і повторного огляду. Думається, що в новому КПК доцільно регламентувати ці види огляду. Детально розроблена тактика слідчого освідчування з участю спеціаліста, в тому числі в ситуації, коли спеціаліст за дорученням слідчого діє у його відсутності. Такі обставини виникають, наприклад, коли освідчування пов'язане з оголенням тіла особи, яка оглядається. Чинним КПК ці суттєві особливості не регламентовані.

На практиці давно і успішно використовуються рекомендації криміналістики стосовно тактики одержання зразків для експертного дослідження, а в КПК, незважаючи на складність і актуальність проблеми, до цього часу немає відповідної норми, що є істотною правовою прогалиною. У майбутньому потрібно було б регламентувати перелік зразків, одержання яких пов'язане з життєдіяльністю організму людини (кров, сперма, слина, піт та інші виділення; відбитки візерунку шкіри тощо); порядок і умови їх одержання з обов'язковою вказівкою на те, що при цьому забороняються способи, які спричиняють людині страждання або загрожують її здоров'ю і тілесній цілісності. Водночас необхідно регламентувати випадки примусового одержання зразків для дослідження.

У дисертації розглядається ще одна вельми важлива проблема, яка в казахстанській літературі достатньо не висвітлювалась.

Мова йде про інтеграцію даних теорії оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу і їх роль у формуванні норм кримінально-процесуального законодавства. Проблема ця довго залишалась закритою.

У КПК з'явився ряд статей, які свідчать про фактичне визнання ролі оперативно-розшукових заходів у процесі доказування і певною мірою встановлюють процесуальний регламент цих взаємовідносин.

По-перше, оперативно-розшукова діяльність законодавчо регламентована, тому в ході її застосування одержання фактичних даних незаконним шляхом не буде мати юридичної сили.

По-друге, визнаючи доказами фактичні дані, одержані з використанням кіно-фотозйомки, відео- і аудіозапису, КПК Казахстану передбачає, що їх достовірність перевіряється в порядку, передбаченому КПК.

По-третє, введені до кримінальної справи матеріали оперативно-розшукового характеру завжди повинні розглядатися як рядові фактичні дані, які не мають наперед встановленої сили, бо їх використання буде можливим тільки після їх підтвердження сукупністю доказів у справі. Однак залишаються невирішеними багато які питання процесуального характеру, що регламентують співвідношення оперативно-розшукових заходів з процесом доказування.

Дисертант доходить висновку про те, що оперативно-розшукові заходи можуть здійснювати нарівні з органами дізнання і слідчі в обмеженому обсязі, що має бути регламентовано КПК, оскільки ні в Законі "Про оперативно-розшукову діяльність", ні в КПК немає відповідної заборони. Слідчий, як свідчить практика, або ініціатор проведення оперативно-розшукових заходів або безпосередньо сам застосовує окремі методи цієї діяльності в ході розслідування злочинів. Наприклад, слідчий сам провадить деякі загальні оперативно-розшукові заходи, перелік яких передбачено Законом про оперативно-розшукову діяльність (опитування, отримання довідок, відбір проб і зразків, контрольні закупки, пошук і ототожнення особи за прикметами тощо).

На думку дисертанта, матеріали, одержані в ході оперативно-розшукових заходів, в тому числі з санкції прокурора, повинні бути передані слідчому для приєднання до кримінальної справи з офіційним супровідним листом і з зазначенням у ньому правової підстави проведення оперативно-розшукового заходу, необхідної характеристики технічних засобів, які застосовувались, і одержаних результатів. Слідчий повинен провести огляд поданих матеріалів. Надалі вони можуть бути приєднані до справи як речові докази, стати об'єктом судової експертизи. Викладені позиції, без сумніву, вимагають подальшої процесуальної діяльності. Її обґрунтування повинно також базуватися на інтеграційних знаннях у

галузі наук кримінального процесу, криміналістики і теорії оперативно-розшукової діяльності. У цьому зв'язку автор вважає, що в процесі навчання цим питанням необхідно приділити більше уваги і комплексно подавати їх у методиці розкриття і розслідування, розглядаючи питання в сукупності, а не розрізано, як це робилося багато років. Можлива і проробка, що відповідає інтересам сучасної практики боротьби зі злочинністю, питання про необхідність створення нової самостійної комплексної теорії розслідування злочинів, яка б ґрунтувалася на даних кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та кримінології.

Характеризуючи введення оперативно-розшукової діяльності в кримінальний процес, дисертант виділяє головне.

По-перше, продовжується процесуальна регламентація співвідношення оперативно-розшукових заходів і кримінального судочинства. така тенденція з'явилась, проте вона ще є недостатньо послідовною і аргументованою.

По-друге, багато які процедури в цьому аспекті залишаються процесуально не врегульованими, що негативно позначається на процесі розкриття злочинів.

По-третє, не вирішено в кримінально-процесуальному плані одне з головних питань - про коло повноважень слідчого (його компетенцію) у зв'язку з дорученням, яке він дав органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність.

По-четверте, не вирішено питання про процесуальну регламентацію прийняття слідчим матеріалів, одержаних від органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, і умови їх використання як доказів.

У цьому зв'язку в дисертації відзначається, що особливо актуальною стає науково обґрунтована розробка шляхів і меж використання в оперативно-розшуковій діяльності кримінально-процесуальних і криміналістичних прийомів і засобів збирання і дослідження доказів, а також використання положень оперативно-розшукової діяльності в

безпосередньому або трансформованому вигляді в кримінальному процесі та криміналістиці. Це може стати базою для прийняття відповідних кримінально-процесуальних норм, які відповідають теорії кримінального процесу і потребам практики правової держави.

Крім того, пропонується розробити в КПК РК главу, яка б регламентувала допустимість у кримінальному судочинстві матеріалів, одержаних у ході оперативно-розшукових заходів, порядок їх одержання прокурором, слідчим, судом і умови використання в процесі розслідування і судового розгляду кримінальної справи.

Необхідним є і кодекс оперативно-розшукової діяльності, в якому в допустимих, з точки зору закону про таємницю, межах регламентувалися б процесуальні питання проведення загальних і спеціальних оперативно-розшукових заходів.

Все це вимагає інтеграції знань кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, аналізу набутої практики.

У висновку підбиті підсумки проведеного дослідження, відображені основні висновки та пропозиції, спрямовані на подальше удосконалення теорії, законодавства і практики його застосування в сфері розслідування і відвернення злочинів.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Респуб. ки Казахстан: Официальное издание. Проект /Рабочая группа Министерства юстиции Республики Казахстан/ - Алматы: Жеті Жаргы, 1997. - 204 с.
2. Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения: Монография. - Алматы: Жеті Жаргы, -1997. - 176 с.
3. Когамов М.Ч. Предупредительная деятельность следователя и ее эффективность: Учебное пособие. - Караганда: Высшая школа МВД СССР, 1986. - 69 с.
4. Лившиц Ю.Д., Когамов М.Ч. Дознание в органах внутренних дел

Казахской ССР: Учебное пособие. - Караганда: Высшая школа МВД СССР, 1990. - С.33-57.

5. Когамов М.Ч. Уголовный процесс Казахской ССР. Ч.2 Особенная. Движение уголовного дела - Алма-Ата: Ана Тили. 1991. - С.160-172, 230-238, 239-245.

6. Когамов М.Ч. Протокольная форма досудебной подготовки материалов: Учебное пособие. - Алматы: Аян Эдет, 1997. - 22 с.

7. Когамов М.Ч. Комментарий к изменениям и дополнениям в УПК (Закон РК от 13 июня 1997г.): Учебно-практическое пособие. - Алматы: Аян Эдет, 1997. - 32 с.

8. Лившиц Ю.Д., Когамов М.Ч. К вопросу о профилактической деятельности следователя в связи с приостановлением и прекращением уголовных дел // Развитие законодательства Советского Казахстана и практика борьбы с преступностью. - Караганда: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.152-157.

9. Когамов М.Ч. Правовые основы профилактики преступлений на предварительном следствии // Вопросы охраны правопорядка и борьбы с правонарушениями. - Караганда: Высшая школа МВД СССР. - 1983. - С.43-53.

10. Когамов М.Ч. Выступления следователя по материалам уголовных дел об умышленных убийствах в трудовых коллективах // Профилактика умышленных убийств, совершаемых на бытовой почве. - Караганда: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.68-74.

11. Когамов М.Ч., Сагадиев Х.Х. Взаимодействие следователя с отраслевыми службами ОВД при осуществлении профилактики преступлений // Профилактика умышленных убийств, совершаемых на бытовой почве. Караганда: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.74-81.

12. Галаган А.И., Когамов М.Ч. Профилактическая деятельность следователя, связанная с поведением потерпевшего и лиц, страдающих психическими заболеваниями // Методологические, организационные и правовые проблемы совершенствования деятельности органов внутренних

дел. - Киев: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.76-85.

13. Долженков А.Ф., Когамов М.Ч. Некоторые аспекты взаимодействия аппаратов БХСС со следователями при осуществлении общей профилактики хищений // Методологические, организационные и правовые проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел. - Киев: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.64-68.

14. Когамов М.Ч. О совершенствовании судебного надзора за профилктической работой следователей ОВД // Методологические, организационные и правовые проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел. - Киев: Высшая школа МВД СССР. - 1984. - С.186-193.

15. Когамов М.Ч., Молдабеков Б.Е. О системе предварительного расследования: проблемы, решения // Опыт, проблемы, практика. Приложение к "Вестнику" МВД РК. №2. - Алматы: МВД РК. - 1994. - С.5-10.

16. Когамов М.Ч. Совершенствование правовых основ деятельности органов внутренних дел - явление закономерное. //Вестник Министерства юстиции. - 1996. - №2. - С.34-37

17. Когамов М.Ч. Новая Конституция и реформа органов правопорядка. //Вестник Министерства юстиции. - 1996. - №5. - С.8-11.

18. Гинзбург А., Когамов М. Нужен уголовно-процессуальный кодекс, основанный на интеграции знаний уголовного процесса, криминалистики и оперативно-розыскной деятельности //Фемида. - 1996. - №7. - С.11-15.

19. Концептуальные положения проекта УПК РК /Ахпанов А.Н., Башаргмова Л.И., Когамов М.Ч. и др. // Вестник Министерства юстиции. - 1996. - №9. - 48-51 с.

20. Когамов М., Корзун И., Табанов М. О соотношении оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса // Фемида. - 1996. - №11. - С.16-21

21. Когамов М.Ч. ГСК: (история, позитивный опыт) // Проблемы

совершенствования правоохранительной деятельности в Республике Казахстан в условиях перехода к рыночным отношениям. - Караганда: Высшая школа ГСК РК. - 1996. - С.15-21.

22. Когамов М.Ч., Нургалиев Б.М. Перспективы развития ГСК РК в условиях перехода к рыночным отношениям // Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в Республике Казахстан в условиях перехода к рыночным отношениям. - Караганда: Высшая школа ГСК РК. - 1996. - С.29-33.

23. Когамов М.Ч. Профилактическое значение мер пресечения, не связанных с лишением свободы // 60 летию присвоения комсомолу имени Ленина посвящается (тезисы докладов). - Караганда: Карагандинский государственный университет. - 1984. - С.49.

24. Когамов М.Ч. К вопросу о соотношении понятий "неприкосновенность судей, народных заседателей" и "неприкосновенность народных депутатов" // Молодые ученые и специалисты - ускорению научно-технического прогресса. (тезисы докладов и сообщений). Часть 2. Медицинские, общественные и гуманитарные науки. - Караганда: Дом техники ОС НТ О. - 1985. - С.92-93.

25. Когамов М.Ч. Регламентация вопросов борьбы с организованной преступностью в современном законодательстве Казахстана // Борьба с организованной преступностью и коррупцией (Теория и практика). Часть I. - Алматы: Высшая следственная школа ГСК РК. - 1996. - С.51-56.

ANNOTATION
АНОТАЦІЯ

Actual problems of modernization of the criminal investigation in the Republic of
Kazakhstan - Manuscript.

Когамов М.Ч. Актуальні проблеми вдосконалення розслідування
злочинів у Республіці Казахстан. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
з спеціальності 12.00.09. - кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза. Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Захищаються висновки та пропозиції, які впливають з теоретичного
дослідження сучасного стану органів попереднього розслідування
Казахстану, утворення і діяльність нового правоохоронного органу, що
не має аналогів у СНД, - Державного слідчого комітету Республіки
Казахстан.

Встановлено, що Державний слідчий комітет, на відміну від інших
органів попереднього розслідування, є універсальним органом
розслідування злочинів і представляє самостійну специфічну галузь
державної діяльності, відокремлену від прокуратури і суду.

Обґрунтовуються переваги зосередження в Державному слідчому
комітеті функцій розслідування, запобігання злочинам і оперативно-
розшукової діяльності.

Виділяється динамізм процесів подальшого підвищення
ефективності слідчої діяльності.

Ключові слова: Державний слідчий комітет, слідчий, орган дізнання,
процесуальні функції.

Key words: the State Investigation Committee, investigator, body of inquiry,
judicial functions.

АННОТАЦИЯ

Когамов М.Ч. Актуальные проблемы совершенствования расследования преступлений в Республике Казахстан. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1997.

Защищаются выводы и предложения, вытекающие из теоретического исследования современного состояния органов предварительного расследования Казахстана, образования и деятельности, не имеющего аналогов в СНГ, нового правоохранительного органа - Государственного следственного комитета Республики Казахстан.

Установлено, что Государственный следственный комитет в отличие от других органов предварительного расследования является универсальным органом расследования преступлений и представляет самостоятельную специфическую отрасль государственной деятельности, отделенную от прокуратуры и суда.

Обосновывается преимущество сосредоточения в Государственном следственном комитете функций расследования, предотвращения преступлений и оперативно-розыскной деятельности.

Выделяется динамизм процессов дальнейшего повышения эффективности следственной деятельности.

Ключевые слова: Государственный следственный комитет, следователь, орган дознания процессуальные функции.

**Actual problems of modernization of the crimes investigation in the Republic of
Kazakhstan. - Manuscript.**

By

Kogamov Marat Chekishovich

The composition is a dissertation for a doctor's degree on law sciences in the specialty of 12.00.09 (criminal trial and criminalistics); legal expert, Taras Shevchenko Kiev University, Kiev, 1997. It defends the deductions and proposals, stemming from theoretical research on the creation of the State Investigation Committee of the Republic of Kazakhstan. As well, it outlines its formation and activity. The Committee is a new protective body for preliminary investigation and has no equal in the CIS.

It states that the State investigation committee, in contrast to the other bodies of preliminary investigation, is a universal body of crimes investigation and represents an independent specific branch of state activity, separated from the Office of Public Prosecutor and Court.

It outlines the advantages of concentration of investigation functions, prevention of crimes and operative-search activity in the State investigation activity.

It singles out the dynamic processes which further increase the effectiveness in investigation activity.

Key words: the State Investigation Committee, investigator, body of inquiry, judicial functions.

16
ANNOTATION
АННОТАЦИЯ

Actual problems of modernization of the criminal investigation in the Republic of

Kazakhstan - Mamyshev

Криминально-следственные проблемы совершенствования расследования преступлений в Р. Казахстан. - Руконис.

Kozhakov Murat Gaishevich

Козжаков Мурат Гайсевич

The composition is a monograph for a doctor's degree on law sciences in the specialty of 12.00.08 "Criminal law and criminology" legal expert. Tashkent, Shovchenko Kiev University, Kiev, 1997. It defends the deductions and hypotheses resulting from theoretical research on the question of the state investigation Committee of the Republic of Kazakhstan. As well, it outlines its formation and activity. The Committee is a new protective body for preventing, investigation and prosecution of crimes. It has no equal in the CIS.

составительского комитета Республики Казахстан

It states that the state investigation committee, as contrast to the other bodies of prosecutive investigation, is a unified body of crimes investigation and prevention in an independent specific branch of state activity, separated from the Office of Public Prosecutor and Court.

It outlines the advantages of concentration of investigation functions, prevention of crimes and overall search activity in the state investigation activity.

It singles out the dynamic process which further fosters the effectiveness in

Ключевые слова: Государственный следственный комитет

Підл. до друку 11.05.97. Формат 60x84/16. Друк офс.
Папір друк. Друк. арк. 3,25. Тираж 100 экз. Зам. 160/97
Друкарня Південно-Західної залізниці, м.Київ, вул. Лисанка, 6.

Judicial functions.

434801

Ar 38.718

AB 38.718